

Zazalar ve Zazaca Yazını

Seyîdxan Kurij (E-mail: Filit@gmx.de)

Bu yazıyı daha önce Zazaca olarak yazmış ve Binlom sitesinde yayınlamıştım. O zaman okurların istekleri üzerine Türkçe de yazmak ve yayınlamak istedim, fakat site kapanınca ben de yazıyı yazmakta acele etmedim. Böylece yazıyı genişleterek tekrar yazmam şimdiye kaldı. Türkçede daha çok Zazaca ismi kullanıldığı için bundan sonra yazıda isim olarak Zazaca kullanılacaktır.

Bu yazımda kısaca Zazaca lehçesine verilen adlar, Zazacanın konuşulduğu bölgeler, Zazacanın yazın tarihi, Zazaca üzerine yapılan bazı spekülasyonlar ve Zazaca konuşan bazı aşiretler hakkında yazmak istiyorum.

Lehçemizin İsimlendirilmesi

Bilindiği gibi Zazaca bazı değişik isimler ile isimlendiriliyor. Ben Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul ediyorum, bundan dolayı da bu yazıda bu kavramı kullanacağım. Yalnız çoğu zaman bilerek yada bilmeyerek Kürtçe denince özellikle Kuzey Kürdistan'da ve Türkiye'de hemen akla Kurmancca lehçesi geliyor. Oysa bu anlayış ve bu bakış açısı doğru değildir. Kuzey Kürdistan'da gerek Kürt aydınları arasında gerekse Kürt siyasi hareketleri arasında artık kabul edilmiş, ortak anlayışa göre Kürtçe denince Kürtçenin Kurmancca, Soranca, Goranca (Hewremice), Lurca ve Zazacadan oluşan bütün lehçeleri anlaşılıyor. Yani bu lehçelerin hepsi birden Kürtçeyi oluşturuyorlar. Bunlardan birisi dil diğerleri onun lehçeleri değildirler. Bu lehçelerin hepsi eşit bir statüye sahiptirler ve hayatın her alanında eşit bir muamele görmeliler.

Konumuza dönersek Bingöl, Palu, Karakoçan, Genç, Solhan, Piran, Hani, Egil, Hazro ve Lice'de yaşayan halk konuştuğu dile Kırdki kendisine de Kırd diyor. Dersim, Erzincan, Kiğı ve çevresinde yaşayan halk konuştuğu dile, 'Kırmancki', kendisine ise Kırmanc diyor. Siverek, Çermik, Çüngüş ve Gerger'de yaşayan halk ise konuştuğu dili 'Dımili' kendisini de 'Dımili' olarak isimlendiriyor. Ayrıca Bingöl ve çevresindeki ve birçok yerlerdeki Kurmancca konuşan halk da Zazacayı Dımili olarak isimlendiriyor. Zazaca konuşan halkın büyük bir kesimi Kurmanci konuşanları 'Kırdas', dillerini de 'Kırdasi' olarak isimlendiriyorlar. Görüldüğü gibi burada Zazaca konuşanlar kendilerini Kürt (zira Kurd ile Kırd arasında sadece bir yarım ses farklılığı var), Kurmancca konuşanları Kürdümsü olarak isimlendiriyorlar.

Hemen hemen son yıllara kadar hiçbir yerde halk kendisine Zaza ve konuştuğu dile de Zazaca demiyordu. Son yıllarda en çok Palu ve Elazığ'daki halk arasında Zazaca isimlendirmesi sık sık olarak kullanılıyor. Bence bunun önemli nedenlerinden biri Palu merkezidir.

Bilindiği gibi Palu, Osmanlılar döneminde bir yönetim merkezi idi. Dolayısıyla Osmanlı buraya yöneticiler tayin ederdi. Bundan dolayı Palu merkezde kendisini Türk kabul eden bir kesim hep olagelmıştır. Bunlar kendilerini Türk kabul ederler ve Türkçe konuşurlar. Her ne kadar bazı araştırmacılar, bunların asimile olmuş Kürtler olarak kabul etse de, onlar kendilerini hep Türk olarak görmüşler. İşte Palu'daki bu kesim ve Elazığ'daki Türkler Zazaca ve Zaza isimlendirmesini bu bölgede yaygınlaştırdılar. Böylece özellikle şehirde yaşayan kesimler arasında Zaza kavramı yaygınlaştı. Bizim köy Bingöl, Palu ve Karakoçan üçgenindedir, bundan 30 yıl önce bile köylerde Zaza kavramı yoktu. Ben Elazığ'da Zaza

kavramı ile karşılaştım. Elazığlıların meşhur bir lafları vardı, "Zaza, Allah kökünü kaza, malını mülkünü bana yaza" derlerdi.

Bunun dışında Koçgiri ve Aksaray gibi Kürdistan'ın dışında yaşayanlar kendilerine "Yaza" diyorlar. Kanımca bu da Türklerin tesirinden dolayıdır.

Hemen hemen bütün Dersim de sadece Kirmanc isimlendirmesi kullanılıyor. Dersimliler Yaza isimlendirmesini daha çok Palulu Kürtler için kullanıyorlar.

Tarih'te Kird, Kirmanc ve Dımili Kavramları

Kürtler, bir ulusal devlete yani bütün Kürdistan'a hükmeden bir devlete sahip olmadıklarından ve dolayısıyla ortak bir edebiyat ve medya dili kullanmadıklarından, bir bölgede kullanılan bir kavram ve isimlendirme çoğu zaman sadece o bölgede kalmıştır. Diğer bölgelerde yaşayanlar, çoğu zaman bu kavramı anlamamışlardır. Oysa 'Kird' kavramına tarihte de rastlanılıyor. Örneğin, Yunan yazar Polybe (Polibio) (M.V. 200) "Cyrti"lerden, Strabon "Kîrti"lerden, Romalı tarihçi Tito Livio (M.V 54 – M.P. 17) "Cirtei/Cirti"lerden söz ediyor. Burada açıktır ki bütün bu kavramlar "Kird" ya da "Kirdkî" ile aynı kelimelerdir. (Malmisanij, Kird, Kirmanc, Dımili veya Zaza Kürtleri, Deng Yayınları, Kasım 1996, İstanbul).

Bu konuda Kemal Badıllı şöyle diyor: "Zazalar, kendilerini asıl Kürt sayıyorlar ve kendilerine 'Kird' diyorlar, diğer Kürtlere asıl olarak Kurmanci konuşan Kürtlere ise 'Kirdas' diyorlar. Onlar 'Kirdasi'yi küçümseme anlamında yani 'Kürdümsü, Kürtçük' anlamında kullanıyorlar." (Malmisanij, Kird, Kirmanc, Dımili veya Zaza Kürtleri, Deng Yayınları, İstanbul 1996)

Yine, aynı konuda Ziya Gökalp şöyle yazıyor: "Zazalar, kendilerine 'Kird' ve Kurmanclara da 'Kürdasi' ya da 'Kirdasi' diyorlar." (Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler, Komal Yayınları, Ankara, 1975, s. 51)

Dımili (Dümbüli) ismini ilk kullanan yazar, Kürtlerin kökeni konusunda kitap yazmış, 800'lü yıllarda yaşamış Ebu Hanife Dineveri'dir. Bu yazar, Gendela isimli bir ağaçtan bahsederken, bu ağacın Kürt coğrafyasında en çok 'Dümbüli Diyarında' yetiştiğini yazıyor. Tarihçi Zehebi Mütebihu'n-Nisbe isimli eserinde, Dümbülilerin bir Kürd kabilesi olduğunu ve Musul civarında yaşadıklarını ifade ediyor. Yine, hadis ve tarih bilgini Ebû Tahir es-Silefi, Mu'cem's-Sefer (Gezi Sözlüğü) isimli eserinde hadis hocası Rıdvan bin İbrahim bin Memlan'dan, Kürdlerin Dümbüli kabilesine mensup biri olarak söz eder.

Ayrıca 12. Cezire tarihçisi İbnül'l Ezraq, 'El-Fariqi Tarihu Meyyafarkin ve Amid' isimli eserinin 'Mervani Devleti' bölümünde Abdurrahman bin ebi' l-Verd ed-Dümbüli isimli bir devlet adamından bahsetmektedir.

Daha sonra, İbn Nuqta el-Hanbeli, 'İbn Nuqta el-İstidrak' isimli eserinde Dümbülilerden Kürdlerin bir kabilesi olarak söz eder ve kitabında iki meşhur bilginden söz ediyor. Yazar, bu bilgileri Musullu olarak tanıtıyor. Bütün bunlar, Dümbülilerin ana vatanının Musul olduğu tezini güçlendiriyor.

Yine Sübki, İbn Fazlullah el Umrei ve Makruzi gibi araştırmacılar da Dümbülilerin Kürdlerin bir kabilesi olduğunu yazmışlardır. (Dımbüliler hakkındaki bilgiler tarihçi Wisif Zozanî'den alınmıştır.)

Kürt kadın şairi ve tarihçisi Mesture Xanımî Erdelanî yazdığı "Kürdistan Tarihi" adlı kitabında "Kirmanc" terimini "Kırmaç" olarak kullanır. Yine, Kürt şairi ve düşünürü Ehmedê Xanî de, 17. yüzyılın sonlarında yazdığı Mem û Zin destanında "Kurmanc" ve

"Kırmanc" terimlerini ayrı ayrı yerlerde ama aynı anlamda (Kürt anlamında) kullanmaktadır.

Kürdistan'ın kimi yerlerinde, Kürtçenin Kurmanca lehçesini konuşanlar da kendilerine "Kırmanc" diyorlar. Örneğin, Behdınan, Kürd Dağı, Şırnak ve Hakkâri yörelerinde durum böyledir.

İran ve Irak Küdistanı'nda yaşamakta olan Soran Kürtlerinin önemlice bir kesimi bakımından da durum böyledir. Soranların bu kesimi kendilerine "Kırmanc" derken, lehçelerine de "Kırmancı" demektedirler.

Martin van Bruinessen'in aktardığına göre, E. B. Soan 1912'de yayınladığı bir kitabında kendilerini Kırmanc olarak adlandıran 20 aşiretin ismini veriyor. (Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet - Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi, Özgür Gelecek Yayınları, Ankara, 1991, s. 411).

Zazacanın Konuşulduğu Yerler

Zazaca sadece Kuzey Kürdistan'da konuşuluyor. Bazen Musul çevresinde Zazaca konuşanlar var yada İran'da Zazaca konuşanlar var gibi şeyler yazılıyor ama bunlar doğru değildir. Musul çevresindekiler Şebek Kürtleridir. Ben 2005 Yılında Süleymaniye'de hocamız Mehemed Malmisanij ile birlikte bir grup Şebek ile görüştüm ve röportaj yaptım. Onların konuştukları Zazaca değil, Hewramiceye daha yakın. İran'da Mazenderani diye bir dil yada Farsçanın lehçesi var, Zazacaya yakın ama Zazaca değildir.

Kuzey Kürdistan'ın hiç bir şehrinde homojen olarak sadece Zazaca konuşulmuyor. Sadece Bingöl ve Tunceli il merkezlerinde esas olarak sadece Zazaca konuşuluyordu, ancak bu iki ilde, ilçelerden aldığı göçlerden dolayı şu anda homojen değildir.

Tunceli ve Bingöl il merkezleri dışında Bingöl'ün bütün ilçelerinden Genç'de sadece Zazaca, Solhan'da ağırlıklı olarak Zazaca ve Kiğı, Yedisu, Adaklı ve Yayladere'de de Zazaca konuşulur. Dersimin Ovacık, Nazmiye ve Hozat ilçelerinde ağırlıklı olarak Zazaca, Çemişgezek ve Pertek'te ise kısmen Zazaca konuşulur. Elazığ'ın Palu, Karakoçan, Maden, Kovancılar, Arıcak ve Sivrice ilçelerinde, Diyarbakır'ın Lice, Pıran, Çermik, Çüngüş, Hazro, Hani, Eğil, Kulp ve Ergani ilçelerinde Zazaca konuşulur. Sivas'ın Zara, İmranlı, Ulaş, Kangal, Hafik, Divriği ve Gürün'ün bazı köylerinde, Erzurum'un Hınıs, Aşkale, Tekman ve Çat'ın bazı köylerinde, Erzincan'ın merkezinde ve Tercan, Kemah'ın bazı köylerinde Zazaca konuşuluyor. Yine, Varto ve Siverek ilçelerinde ağırlıklı olarak, Gerger'de Aksaray'ın bazı köylerinde, Mutki'de ve Sason, Pütürge, Arguvan'ın bazı köylerinde, Kelkit, Şiran, Sarız, Ardahan ve Kars'ın birkaç köyünde Zazaca konuşuluyor.

İlk Zazaca Metinler

Bügüne kadar yapılan çalışmalara göre Zazaca ilk defa Rus dilbilimcisi Peter. A. J. Lerch tarafından yazıya dökülmüştür. Rusya Kraliyet Bilimler Akademisi çalışanı Peter. A. J. Lerch Krallık Bilim Akademisi Tarih-Filoloji bölümünün verdiği görev üzerine Rusya'nın 1856 yılında SMOLONSK vilayeti dahilindeki ROSLOW'da bulunan savaş esiri Kürtler arasında bir süre kalarak onlarla röportajlar yapıyor ve buradan topladığı materyallerden istifade ederek Kürtçe üzerine çalışmalar yürütüyor. Burada bulunan 12 Kürd arasında Bingöl'ün Sivan bölgesinden 3 tane Zazaca konuşan da var.

Peter. A. J. Lerch, bu çalışmalarını "**Kürtler ve İrani Kuzey Keldaniler üzerine araştırmalar**" ismi ile kitap olarak yayınlamıştır.

Dilbilimci Peter Lerch, bu 3 Bingöllü ile burada kaldığı sürece sohbet etmiş, onlardan masallar ve bazı yaşanmış olayların hikâyelerini dinlemiş, onlarla röportajlar yapmış ve bu dinlediklerini daha sonra yazıya dökmüş. Ancak Peter Lerch bu Zazaca tekstleri Lepsius Linguistik Alfabeti isimli özel bir alfabe ile yazmış. Toplamı 8-9 tekstden oluşan bu yazılardan bir iki tanesini araştırmacı yazar M. Malmîsanij bugünkü alfabeye transkribe ederek 1985 yılında Paris Kürt Enstitüsü tarafından yayınlanan "Hêvî" dergisinde yayımlandı. Daha sonra bu tekstlerin hepsi benim tarafımdan bugünkü alfabeye transkribe edildiler ve 1990 yılında İstanbul'da yayınlanan haftalık "Azadî" gazetesinde dizi olarak yayımlandılar.

Daha sonra İranolog Oskar Mann 1906 yılında Siverek ve Bingöl'de derleme çalışmaları yapmış. Oskar Mann'ın ölümünden sonra Karl Hadank onun çalışmalarını 1932'de Leipzig'de "Oskar Mann 1905-06 yıllarında Kuzey Kürdistan'da Siverek bölgesinde Zazaca üzerine araştırmalar yapmış ve daha 1930 yılında Karl Hadank Oskar Mann'ın bu çalışmalarını '**Oskar Mann / Karl Hadank**: "Mundarten der Zâzâ. Hauptsächlich aus Siverek und Kor, Berlin 1932 - Siverek und Kor" adıyla yayınladı. Kor'ın aslında adı 'Kur'dur ve benim köyümdür, yani Bingöl'ün bir köyüdür.

Kürt tarafından yazılan ilk Zazaca metin Ehmedê Xasî'nin yazdığı "Mewlidê Nebî" isimli manzum eserdir. Hazreti Muhammed'in doğuşunu anlatan bu şiirsel anlatım, 1898'de yazılmış ve 1899'da Diyarbakır'da Litografya basım evinde 400 adet basılmış. Ehmedê Xasî, bazı şiirler de yazmış ama şiirleri basılmamış. Ehmedê Xasî (1867-1951) Lice'nin Hezan köyünde doğmuş, fakat onun dedeleri Palu tarafından buraya gelmişler. Bazı kaynaklara göre asıl olarak Palu'nun Xêlan köyünden Lice'ye gelmişler. Bugün de bu köyde Keyê Xasûn (Haslar Ailesi) diye bir aile var.

Zazaca yazılan ikinci kitap ise **Biyîşa Pêxamberî** (Peygamber'in Doğumu) adlı manzum bir eserdir. Bu Zazaca mevlit de Osman Efendîyê Babijî (1852-1929) tarafından yazılmıştır. Ancak bu eser daha sonra 1933'te Şam'da Celadet Alî Bedirxan (1893-1951) tarafından yayımlanmıştır.

Her iki eser de hem şiir olmaları nedeniyle hem de Peygamber'in hayatını anlatmaları nedeniyle halk arasında yaygınlaşmışlardır. Mevlit geleneği Kürdlerde çok yaygın olduğundan bu eserler Kürdistan'daki medreselerde ve mevlit şöenlerinde sürekli okunmuşlardır.

Her iki mevlit'te Arap alfabeti ile yazılmışlardır. Yine, her iki mevlit de araştırmacı yazar M. Malmîsanij tarafından Latin alfabesine transkribe edilerek 1985 yılında Paris Kürt Enstitüsü tarafından yayınlanan "Hêvî" dergisinde yayımlandılar.

Modern Zazaca Yazını

Cumhuriyetin kuruluşundan (1923) 1960'lara kadar hiç bir Zazaca tekste rastlanmıyor. İlk defa İstanbul'da 1963'te yayınlanan 'Roja Newe' adlı bir Kürt dergisinde 2 tane Zazaca tekst yayımlanmıştır. Bu tekstlerden birisi Bingöl yöresinden bir kılamdır, diğeri ise, bir Kürt sürgününün anıdır. Daha sonra 1975 öncesi Ankara'da "Özgürlük Yolu - Riya Azadî" ve ardından "Roja Welat" ve "Devrimci Demokrat Gençlik" dergi ve gazetelerinde bazen Zazaca tekstler yayımlanmıştır. Bu tekstler daha çok folklorik tekstler ve kısa haberlerdir. Özgürlük Yolu ve Roja Welat'ta daha çok Munzur Çem'in yazdığı Zazaca tekstler yayımlanmıştır.

1979 sonbaharında İzmir'de "Tîrêj" adında bir Kürtçe dergi yayın hayatına giriyor. Mevsimlik olarak tasarlanan derginin 3 sayısı İzmir'de basılıyor. 4. sayısının hazırlıkları İzmir'de yapılmasına rağmen, 1980 askeri darbesi olduğundan bu sayı İsveç'te basılıyor. İlk defa Tîrêj dergisi Zazaca üzerinde ciddi olarak duruyor. İlk sayısı toplamı 63 sayfa olan derginin 19 sayfası Zazacaya ayrılıyor. Tîrêj, folklorik tekstlerin yanında ilk defa

Zazaca hikaye ve şiirler, gramer üzerine yazılar ve yabancı dillerden yapılan tercüme yayınlanmıştır. Tîrêj dergisinin Zazaca bölümünü sorumlu redaktörü Mehemed Malmîsanij'dir.

Şeyh Said'in oğlu Şeyh Selaheddîn, 1977 yılında müritlerine yönelik dini mesajlar içeren 'Beyatname' adlı bir broşür yayınlamıştır. Bu broşür daha sonra Vate dergisinde yayınlandı.

Avrupadaki Zazaca Yazını

1980'de Türkiye'de yapılan askeri darbeden sonra bütün Kürtçe ve Kürtlere ait dergi, gazete ve yayınevleri kapatıldılar ve sorumluları ya cezaevine konuldular yada yurt dışına çıkmak zorunda kaldılar. Kuzey Kürdistanlı politik kadroların çoğu önce Orta Doğu'ya çıktılar, oradan da Avrupa'ya gitmek zorunda kaldılar. Böylelikle ülkede başlayan entelektüel faaliyetler Avrupa'da sürdürüldü. 1980 Kürt sürgünleri Avrupa'da bir Kürt Rönesansı'nı başlattılar. En yoğun yazın faaliyetleri İsveç'te sürdürüldüğü için yerinde olarak Kürt edebiyat dünyasına 'İsveç Ekolu' diye bir kavram da girdi.

Evet, Avrupa'daki bu çalışmalardan Zazaca yazını da payına düşeni aldı. 1979-80'den itibaren Avrupa'da yayınlanan Kürdistan İşçi Dernekleri Federasyonu yayın organı Dengê Komkar dergisi ve Armanc dergisinde Zazaca yazılar yayınlanıyordu. Dengê Komkar, Türkçe-Kürtçe olarak yayınlanıyordu ve Zazaca yazılar düzensiz olarak yayınlanıyordu. Fakat Armanc dergisi önce Türkçe-Kürtçe, sonradan sadece Kürtçe olarak yayınlandı ve sürekli Zazaca sayfaya sahipti. Bu sayfayı hazırlayan M. Nalmisanij'dir.

1985'ten itibaren Paris Kürt Enstitüsü tarafından Hêvî adında Kürtçe bir dergi yayınlanmaya başlandı. Hêvî dergisinin her sayısında önemli bir kısmı Zazacaya ayrıldı. Burada da Zazaca folklorik yazılar, gramer ve sözlük çalışmaları, transkribe edilmiş yazılar yayınlandı.

Bunun dışında 2000'lere kadar Avrupa'da yayınlanan "Mızgîn", "Gaziya Welat", "Berhem", "Kürdistan Press", "Berbang", "Wan", "Çarçira", "Hêlîn", "Roja Nû", "Niştiman", "Çira", "Demokrat", "Heviya Gel", "Rewşen" ve "Lêkolîn" gibi dergi ve gazetelerde zaman zaman Zazaca yazılara yer verildi.

Kürtler, bir devlet aygıtına sahip olmadıklarından ve dolayısıyla üniversiteleri, bilim ve sanat akademileri olmadığından, ulusun bütün sorunları ile ilgilenmek Kürt siyasi hareketlerinin üzerinde kalmıştır. Son yıllara kadar hemen hemen dil, kültür ve tarih alanındaki bütün çalışmalar siyasi hareketlerin inisiyatifinde yapılmıştır. Dolayısıyla yukarıda saydığımız gazete ve dergilerin çoğu siyasi hareketlerin inisiyatifinde yayınlanmışlardır. Ancak bunlardan Hêvî, Mizgîn, Berhem ve Çira direkt bir siyasi hareketin inisiyatifinde olmayan dergilerdir.

1980'den sonra Zazacayı Kürtçe ve kendilerini Kürt görmeyen kesimler de bazı dergiler yayınladılar. Arye, Ware1, Tija Sodiri, Kormişkan, Piya, ZazaPress, Raya Zazaistani, Vengê Zazaistani, Zazaki, Zerq, Pir, Raştiye, Desmala Sure, Waxt ve Çime adında yayımlanan bu dergiler de Kurmancca yazılara yer verilmiyordu. Bunların hemen hemen hepsi Türkçe-Zazacadır ve siyasi dergilerdir.

Son dönemde bir kaç sayfası Kurmancca olarak yayınlanan Özgür Politika gazetesi Zazaca yazılar da yayınlıyor.

Ayrıca Haziran 2009' dan itibaren Almanya' nın Köln kentinde "Rûdaw" isminde haftalık bir gazete yayınlanıyor. Sorani ve Kurmanci olarak yayınlanan gazetenin her sayısında bir sayfa zazacaya ayrılmış.

Tekrar Ülkedeki Zazaca Yazın

1990'lardan itibaren Kürtler tekrar Türkiye'de ve Kuzey Kürdistan'da gazete ve dergiler yayınlamaya başladılar. Bu süreçte İstanbul'da yayınlanan ilk Kürt dergisi 1988'de yayın hayatına başlayan Medya Güneşi dergisidir. Başta Medya dergisi olmak üzere daha sonra Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanan Newroz, Rojname, Jiyana Nu, Roj, Nuroj, Govend, Newroz Ateşi, Hevdem, Serketın, Azadî, Dengê Azadî, Ronahî, Hêvî, Roja Teze, Deng, Welat, Azadiya Welat, War, Nûbihar, Munzur, Binyad, Dema Nû, Bîr, Dersim, Gimgim ve Munzur Haber gibi gazete ve dergilerde zaman zaman Zazaca yazılar yayınlandı. Bunlardan Bîr, Munzur Haber, Nûbihar, Azadiya Welat ve Dema Nû yayınlarını sürdürüyorlar. Bu dergilerden War ve Bîr dergileri Zazaca konusunda önemli çalışmalar yayınladılar. Ayrıca kendilerini Kürt olarak kabul etmeyen çevrelerin yayınladıkları sadece Zazaca olan fakat ömürleri çok kısa süren Vati ve Miraz dergilerini de anmak gerekiyor.

Zazaca yazınının en önemli eseri hiç kuşkusuz Vate dergisidir. Zazaca alanında yapılmış diğer çalışmalara da değindikten sonra Vate üzerinde özel olarak durmak istiyorum.

Şu anda İstanbul'da faaliyet yürüten Vate, Tîj ve Pêrî yayınları Zazaca kitap yayını sürdürüyorlar. Şimdiye kadar tahminen 100 kadar kitap yayınlanmıştır.

Zazaca İle İlgili Diğer Çalışmalar

Bizim bilgilerimize göre ilk düzenli Zazaca radyo yayını Almanya'nın Duisburg kentinde 1991 yılında başlamıştır. 1991 yılında Duisburg Radyosu'nda halk kürsüsü kapsamında "Dengê Kurdan li Duisburgê" adıyla Almanca-Kürtçe (Kurmanca ve Zazaca) haftalık bir program yayınlamaya başlandı. 2010'a kadar sürdürülen bu yayının her programında Zazaca da vardı. Daha sonra Duisburg radyosunun ana programında, Essen ve Hamburg şehirlerinde Zazaca radyo programları yapıldı.

1995 yılında Medya Tv televizyon yayınlarına başladı. İlk yayınlarından itibaren önce Medya Tv daha sonra Roj Tv de Zazaca programlar yapıldı. 2000'li yıllardan itibaren Düzgün Tv, Ses Tv, Yol Tv ve Kurd1 televizyon kanalları da Zazaca programlar yayınlamaya başladılar.

2004'te Türkiye'de Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde TRT'de haftalık 30 dakika olmak üzere Zazaca yayın yapılmaya başlandı. 2009 yılında Türkiye hükümeti TRT6 adı ile 24 saat Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı kurdu. Bu kanalda sürekli Zazaca programlar da yayınlanıyor.

1980'den itibaren Avrupa'da organize edilen Kürt kültür gecelerinde Zazaca skeçler sahneleniyor, ancak 1990'dan itibaren bazı tiyatro oyunlarında da Zazaca kullanılmaya başlandı.

1990-91'de Köln şehrinde faaliyet yürüten Botan Tiyatro sahnelediği "Mem û Zîn" oyununda ve daha 2001'de Zagros Tiyatrosu'nun sahnelediği 'Macir Rizo' oyununda Kurmancanın yanında Zazaca da kullanıldı. Yine bazı Kültür gecelerinde Zazaca kabarelere yer verdi.

İstanbul'daki Seyri-Mesel Tiyatrosu başta Şahmaran oyunu olmak üzere sürekli Zazaca tiyatro oyunları sahneliyor.

Diyarbakır Şehir Tiyatrosu Ekim 2010'da "Sen Gara Değilsin" adlı oyunu Zazaca olarak sahneledi.

1990'dan itibaren Almanya'nın Köln, Darmstadt, Frankfurt, Berlin, Duisburg, Stuttgart, Bremen, Essen ve Hamburg şehirlerinde değişik Kürt derneklerinde Almanya'nın Yüksek Halk Okullarında (VHS) dil kurslarında Zazaca dersler verildi.

2003 yılında Bremen şehrinde bir okul dönemi 2 İlkokulda ana dilde eğitim kapsamında Zazaca ders verildi.

2001-2003 yıllarında Almanya'nın Köln şehrinde Wily-Brandt Gesamtschule'de ana dilde eğitim kapsamında Zazaca ders verildi.

2005 yılında Berlin'de Kırmanckî (Zazaca) dil ve Kültür Enstitüsü kuruldu. Bu Enstitüde kuruluşundan itibaren Zazaca dil dersleri veriliyor.

2000 yılından itibaren İstanbul, Ankara, Diyarbakır ve Bingöl'de bazı Kürt dernekleri Zazaca dil kursları düzenlediler.

2010 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nde yaz döneminde de Zazaca ve Kurmanca bir program uygulandı. Halen bu üniversitede Yüksek Lisans programı çerçevesinde on altısı Kurmanca, dördü Zazaca olmak üzere yirmi öğrenci eğitim görüyor. Yine 2010'dan itibaren Tunceli üniversitesinde Zazaca seçmeli ders olarak programa alındı.

Sinemada Zazaca ilk defa Kürt yönetmen Yılmaz Güney'in Duvar filminde kullanıldı. Daha sonra Mahsun Kırmızıgül Beyaz Melek filminde Zazaca diyaloglara yer verdi.

Nuray Şahin'in Almanya'da çektiği Tüyü Takip Et (Perre Dıma So) filmi ilk Zazaca uzun metrajlı film olarak kabul edilmektedir. Film, Zazaca-Almanca olarak çekilmiş. Yine, Ayten Mutlu tarafından İsviçre'de Zara adlı bir film, Almanca ve Zazaca olarak çekildi. Can Baz, Waş ve Dersim 38 belgesellerinde de Zazaca kullanıldı.

2010 yılının başında Kuzey Kürdistan'da ilk kez Zazaca kısa metrajlı bir film çekildi. Kürt şair ve yazarlardan Roşan Lezgîn'in "Baba" adlı öyküsü yönetmen Mehmet Ali Konar tarafından aynı adla filmleştirildi.

Zazaca Nedir?

Daha önce yazdığım gibi, ben Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak görüyorum. Biz Kürtçe dediğimizde, Kurmanca, Soranca, Goranca (Hewremice), Lurca (Keremşahî, Lekî, Sencabî, Kelhurî) ve Zazaca (Kirdki, Kırmanckî, Dımılî) olarak adlandırılan bütün lehçelerden oluşan bir dili kast ediyorum. Bunların hepsi lehçedir. Bunların hiçbirisi tek başına Kürtçe değildir. Son yıllarda bazı araştırmacılar ve aydınlar bunların hepsine birden Kürdî diller diyorlar. Bu kavramlaştırmaya prensip olarak bir itirazım yok.

Şimdi bazı iddialara gelem. Zazacanın ayrı bir dil olduğunu savunanlar bunu ilk dile getirenin Oskar Mann ve 1930'larda yapılan Leipzig Konferansına dayanıyorlar. Zaten bu konferansta da Oskar Mann'ın iddialarına dayanarak böyle bir görüş ileri sürülmüştür. Bir de son yıllarda ortalıkta dolaşan bir şema var. Bu şemayı Prof. Dr. Jost Gippert'in geliştirdiği iddia ediliyor.

Evet, Zazacanın Kürtçe olmadığını iddia eden dilbilimciler var ve bunların çoğu Batılı dilbilimcileridir. Fakat bunun aksini savunan, yani Zazaca'nın Kürtçenin bir lehçesi olduğunu savunanlar da var.

Örneğin, Zazaca üzerine ilk araştırmayı yapan Rus dilbilimci Peter Lerch (Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchälädaer, 1857-1858, Petersburg), E. B. Soane (Grammar of Kurmanji or Kurdish Language, London, Luzak and Company, 1913), F. Müller, Major Soane (Kurdish Grammar), Tewfîq Wehbî ve Edmonds (A Kurdish

Dictionary), Ziya Gökalp, Cemal Nebez, Mihrdad Îzady, Celadet Alî Bedirxan, Prof. Maruf Xeznedar, Prof. Qanatê Kurdo ve Sorbon Üniversitesi ekolu Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak görüyorlar.

Kürtçe Hint-Avrupa dil grubunun İrani-Aryan kolunun Kuzey İran grubuna dahildir. Farsça, Beluci, Peştu ve daha başka bölge dilleri de bu gruba dahildirler. Dolayısıyla bu diller akrabadırlar ve aralarında bazı benzerlikler vardır. Bu diller ne zaman ayrılmışlar ve bağımsız dil haline gelmişler, bu konuda muhtelif iddialar var, fakat henüz ciddi bir tespit yok.

Birçok araştırmacıya göre Kürtçe Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'nın yazıldığı dile uzandığını yazıyorlar. Bilindiği gibi Zerdüştlük Medlerin dini idi. Medlerin de bir Kürt devleti kurduğu konusunda tarihçilerin çoğu hemfikirdirler.

Yine bazı araştırmacıların iddiasına göre Medlerin saray dili Zazaca öncülü olan bir dil idi. Ayrıca Avesta üzerine araştırma yapan hemen hemen bütün araştırmacılar, Avesta dilinin bugün yaşayan dillerden en çok Zazacaya yakın olduğu konusunda hemfikirdirler.

Bazı Kürt araştırmacılar, Avesta'da epey Zazaca kelime tespit etmiş bulunuyorlar.

Kürtler, tarihte hiçbir zaman bütün Kürdistan'ı kapsayan yani bütün Kürdistan topraklarına hükmeden bir devlet kuramadıklarından, ulusal bir dil ortaya çıkamamıştır. Aslında dillerin yazılı dile dönüştükleri ve dolayısıyla devlet dili olarak devletin egemenliğindeki bütün topraklarda yaygınlaşmaya başladıkları dönemde Kürtlerin herhangi bir devlet örgütlenmesi yoktu. Eğitim kurumları olan medreseler ise parça parça olan mirliklerin egemen oldukları topraklarda etkin idiler.

Ulusların inşa sürecini anlatan Benedict Anderson'un deyimiyle Kürtler, bir "*Hayali Cemaat*" sürecini yaşamadılar, dolayısıyla ortak bir iletişim dili oluşturamadılar. Bundan dolayı zamanın da ağız-şive (Mundart) olma ihtimali olan bugünkü lehçeler arasındaki fark, iletişimsizlikten dolayı giderek arttı. Bugün Zazcanın kendi içinde de bazı önemli farklılıkları mevcuttur.

Bunların sonucu olarak Kürtlerin farklı lehçelerini konuşanlar birbirilerini anlamakta zorluk çekiyorlar. Zaten Zazacanın ayrı bir dil olduğunu savunanlar en çok bu argümana başvuruyorlar. Bence bu çok zayıf bir argümandır, çünkü bu sorun bütün milletlerde var. Örneğin, okula gitmemiş, hiç okuma yazma bilmeyen, hayatında radyo ve televizyon dinlememiş bir Köln ile bir Münih köylüsünün, bir Hamburglunun, bir Karadenizli ile bir Egelinin, bir İnanadolulu ile bir Trakyalının birbirini anlaması mümkün değildir. Fakat kimse buradan hareket ile bu ağızların ayrı diller olduğunu iddia etmiyor.

Burada Vate Çalışma Grubu tecrübesinden bahsetmek istiyorum. Vate Çalışma Grubu olarak 1996'dan itibaren İsveç'te bir araya gelip çalışmaya başladığımızda, Dersimli, Gımgımlı, Piranlı, Palulu ve Bingöllülerin birbirlerini anlamada problemler vardı. Özellikle Dersimli ve Gımgımlı arkadaşlar Bingöl ve Palu ağızını anlamakta zorluk çekiyordular, ama zaman ile problem tamamen ortadan kalktı. Yani bu problemlerin esası iletişimsizlikten kaynaklanıyor.

Elbette Zazaca ile diğer lehçeler arasında bazı gramatik farklar ve yapısal farklar vardır. Fakat böyle farklar Zazacanın ağızları arasında da var. Örneğin, dilin en temel kurallarından olan izafe ve fiil çekimi Zazacada bölgeden bölgeye farklılık gösteriyor. Yine, böyle farklar Kurmanca ile Soranca arasında da var. Ama kimse buradan hareketle Soranca ve Kurmanca ayrı dillerdir, iddiasında bulunmuyor.

Zazacanın Kürtçe olmadığını savunanlar Hewremicenin de Kürtçe olmadığını iddia ediyorlar. 2006 yılında Federal Kürdistan Hükümeti Kültür Bakanı Vate Çalışma Grubu'nu Kürdistan'a davet etti. Hewler'de "Hewramî – Kırdki (Zazaki)" ilişkileri üzerine 2 gün süren bir konferans düzenlendi. Burada verilen tebliğlerden de anlaşıldı ki bu iki lehçenin

kökeni aynıdır. Ev sahipleri Vate Çalışma Grubu olarak bizi Hewraman bölgesinde gezdirdiler ve bir köy derneğinde bize Hewramice bir tanıtma konuşması yaptılar. Katılımcı arkadaşların çoğu konuşmanın içeriğini büyük oranda anladılar. Hewremilerin çoğu inanç olarak Ehl-i Haq ve Kakeiler ve bu inanç sistemleri Dersim Kızılbaşlığına çok yakındırlar.

Hewremiler, hem Güney Kürdistan'da hem Doğu Kürdistan'da yaşıyorlar. Buralarda kimse Hewramicenin Kürtçe olmadığını ve Hewramilerin Kürt olmadığını iddia etmiyor. Fakat birileri onların adına dillerinin Kürtçe olmadığını savunuyor.

Oskar Mann ve Prof. Dr. Jost Gippert Üzerine

Oskar Mann, 1905-06 yıllarında Kuzey Kürdistan'da Siverek bölgesinde Zazaca üzerine araştırmalar yapmış ve daha 1930 yılında Karl Hadank Oskar Mann'ın bu çalışmalarını 'Oskar Mann / Karl Hadank: "Mundarten der Zâzâ. Hauptsächlich aus Siwerek und Kor, Berlin 1932" olarak kitaplaştırmış. Zazacanın Kürtçe olmadığını savunan bütün çevreler kendilerine Oskar Mann'ı referans alıyorlar. Ayrıca çoğu İranolog Oskar Mann'a dayanarak Zazaca'da "Siverek ve Kor" ağızlarından bahsediyorlar.

Oskar Mann'ın Kürtçenin diğer lehçelerini ve Zazacayı bilip bilmediği şüphelidir. Ayrıca Kor (Kur) benim köyümdür. Benim babam 1900 doğumlu idi, ne babamdan nede ondan yaşlı köylülerden köye bir Almanın geldiğini duymadım. 1900'lerde köye bir Alman gelse idi bu nesilden nesle anlatılırdı. Oskar Mann'ın Kur köyüne geldiği son derece şüphelidir. Ancak o yıllarda Siverek'te yaşayan bazı köylülerimiz vardı, onlar ile görüşmüş olabilir. Burada asıl önemlisi Oskar Mann'ın Kor ağızı diye bir ağızdan bahsetmesi ve bu tezin böyle yaygınlaşmasıdır. Maalesef genellikle böyle olur, birisi ortaya bir tez atar ve onun ardılları araştırmadan o düşünceyi öyle yaygınlaştırırlar. Oysa Zazacada Kor ağızı diye bir ağız yoktur. Kur köyü şimdi 80-90 hanelik, o zaman 30-40 hanelik bir köy idi. Kur'de konuşulan Zazaca bütün Bingöl, Karakoçan ve Palu'da konuşulan ağızdır. Buradan anlaşılıyor ki Oskar Mann Zazaca üzerine ciddi bir araştırma yapmamıştır ve diğer Kürt lehçelerini de iyi bilmiyor, ama bilmeden tezler ortaya atmıştır.

Gelelim Prof. Dr. Jost Gippert'e, bu zat hala yaşıyor. Son yıllara kadar bu zatın Zazaca üzerine hiçbir çalışması yoktu. Frankfurt Üniversitesi'nde çalışan Sayın Gippert oradaki bazı şahısların teşvikiyle, yani kimi Zazacı unsurların kendisine asistanlık yaparak, Zazaca üzerine makaleler yazıyor ve seminerler veriyor. Sayın Gippert bir de bu konuyla ilgili bir şema ortaya atmıştır.

Fakat Gippert'in Zazaca ve Kürtçenin diğer lehçelerini bilmediği kendi çalışmalarından bellidir. Gippert, bu konuda yazdığı uzun bir makalede örnekler ile Zazacanın Farsçaya yakın olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bilindiği gibi akademik çalışmalarda çok kullanılan bir hile vardır. Eğer siz önceden tespit ettiğiniz bir tezinizi ispatlamaya çalışıyorsanız, örneklerinizi ona göre seçersiniz. Başka bir konu aynı konuda başka örnekler seçerek tam aksini ispatlayabilir. Onun için konuyu bütünlüklü olarak ele almak gerekir.

Oysa Sayın Gippert kendi seçtiği örneklerle bile tezini ispatlayamıyor. Bizzat onun seçtiği örneklerde Zazaca Kurmanccaya Farsçadan çok daha yakın duruyor.

Zazalar ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi

Bu konuya bir giriş olarak öncelikle bir belirlemede bulunmak istiyorum. Tarih boyunca kendisini "Kırd", "Kırmanc" yada "Dimili" olarak tanımlayan Kürtler ile "Kurmanc",

“Soran”, “Goran” yada “Lor” olarak isimlendirilen Kürtler arasında bilinen, kayıt altına alınmış bir çatışmaya rastlanmıyor.

Tarih boyunca Kürtler ile Araplar, Farslar ve Türkler arasında çok ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Hele bütün 1800’lerin başlarından itibaren bugüne kadar Kürtler ile Türk egemenleri arasında kesintisiz bir çatışma hali var. Aynı durum 1900’lerin başından itibaren Kürtler ile Farslar, Kürtler ile Araplar arasındaki ilişkiler için de geçerlidir.

Yine, tarih boyunca günümüze kadar Kürt aşiretleri arasında ve hatta komşu köyler arasında çok şiddetli çatışmalar olmuştur. Kadın, arazi, yayla, su vb. sorunlardan dolayı hem aşiretler arasında, hem köyler arasında, hem de aynı köyde oturan, aynı aşirete mensup kabileler arasında çok uzun süren ve kan davasına dönüşen çok çatışma yaşanmıştır. Ama bugüne kadar Zazalık-Kurmanlık’tan kaynaklanan herhangi bir çatışmaya rastlanmamıştır.

Bu, tarih boyunca Zazaların kendilerini Kürt kimliği içinde gördüklerini ve böyle davrandıklarını gösterir. Başka bir ifadeyle, özellikle Kuzey Kürdistan’da Zazalar ve Kurmanclar sürekli ortak davranış içinde olmuşlardır. Bu ortak davranış ulus olmanın en önemli kıstasıdır.

Şimdi yukarıda Zazalar ile Kurmancların ortak davranışlarını tarihi somut olaylar bazında inceleyelim. Ne yazık ki 1900’lerden önceki Kürt hareketlerinde Zazaların nasıl davrandıkları ile ilgili elimizde fazlaca belge yok. Osmanlıların defalarca Dersim üzerine sefer yaptıklarını biliyoruz. Yine bildiğimiz kadarı ile Dersim’de yaşayan Zazalar ve Kurmanclar, bu saldırıları birlikte geri püskürtmüşler.

Zazalar, 20. yüzyıldaki bütün Kürt özgürlük hareketlerinde aktif olarak yer almışlardır. 20. yüzyılda bildiğimiz ilk Kürt hareketi 1914’de Bitlis’te Osmanlılara karşı girişilen kalkışmadır. Bu direnişin örgütleyicisi ve önderi olarak Mela Selîm’in adı ile anılıyor. Bilindiği gibi hareketin önderi Mela Selîm Zazadır, ancak direnişin diğer önderleri ve aktivistleri Kurmancludurlar. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulmadan, Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu ve Kürdistan’a hakim olmak isterken, 1920’de Koçgiri’de Kürtler ile Türk ordusu arasında çatışmalar oldu. Koçgiri bölgesinde oturan Kürtlerin önemli bir kısmı Zazaca konuşuyorlardı ama Kurmancca konuşanlar da vardı. Bu harekette Zazalar ve Kurmanclar ortak davranmışlardır. Hareketin önderlerinden Alişan ve Haydar Beyler Kürt Teali Cemiyeti üyesidirler. Koçgiri ve Dersimlilerin ortak istemi Kürdistan’a otonomi tanınmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şey, Kürdistan’a otonomi istenmesidir, sadece Koçgiri yada Dersim’e değil.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki en büyük Kürt ulusal hareketinde, yine Zazalar ile Kurmanclar birlikteler. 1925 Kürt ulusal hareketinin örgütleyicisi Azadi örgütünün kurucuları Cıbranlı Miralay Xalit Bey ve Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya, daha sonra örgütün başına gelen Şeyh Said Kurmanc, örgütün üyeleri Dr. Fuat, Tayib Ali Mutevelizade ve diğerleri Zazadır. Hareket başladıktan sonra, harekette aktif rol oynayan, Melekan şeyhleri, Çan şeyhleri, Şeyh Şerif, Yado, Sadık Begê Valeri, Salih Begê Hêni ve diğerleri ve hareketin önemli oranda tabanı Zazaca konuşuyorlardı. Şeyh Said, Şeyh Ali Rıza, Keremê Qol Axasî, Süleyman Ağa, Ferzende, Xalit Begê Hesenî, Sadîyê Telhê vd. de harekete katılan Hesenan ve Cıbran aşiretleri ve Lice halkının bir bölümü yine Kurmancca konuşuyorlardı.

1937 Dersim Hareketi’nde yine aynı durum söz konusudur. Dêrsim Direnişî’nin (1937-1938) önderi Seyid Rıza ve diğer aşiretlerin çoğu Zazaca konuşuyorlardı. Uzun zaman Seyid Rıza’ya danışmanlık yapan Veteriner Dr. Nuri Dersimi ve Alişer ve hareketin önemli önderlerinden biri olan Şahan Ağa Kurmancca konuşuyorlardı.

Bütün bu 20. yüzyılın başındaki hareketlerin genel amacı bir Kürt devletinin kurulması, yani Kürdistan’ın bağımsızlığını elde etmesiydi. Zazaca konuşanlar tereddütsüz bu hareketlerde yer almışlar.

Dönemin en önemli Peşmerge liderlerinden biri olan Yado (Yadî Mehmudî Ebas) Zazadır ve başından sonuna kadar en yakınında olan arkadaşı Sadîyê Telhê Kurmançdır.

20. Yüzyıl başlarında gelişmeye başlayan ilk modern Kürt Milliyetçiliği hareketinde ve Kürt aydınlanma hareketinde Zazaca konuşan aydınların rolü çok büyüktür. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) gerek Diyarbakır'da gerek İstanbul'da kurulan bütün Kürt örgütlerini Kurmancca ve Zazaca konuşanlar birlikte kurup birlikte yönettiler. Örneğin 20. yüzyılın başındaki ilk Kürt örgütü olan Azm-i Kavi Cemiyeti'nin kurucularından biri olan Lice ilçesi Yalımlı köyünden yayıncı, yazar ve siyasetçi Kürdizade Ahmed Ramiz, yine ilk Kürtçe alfabeyi hazırlayan Bidlîs'in Motkan ilçesinden olan dilbilimci, yazar ve siyasetçi, Xelîl Xeyalî Efendî, Zazaca Mewlud'in yazarı Lice'nin Hezan köyünden Mela Ehmedê Xasî Zazadırlar. Daha sonra Hoybun örgütü üyelerinden Elazığ'ın Maden ilçesinden Dr. Nafiz Beg ve kardeşi Nuredîn Zaza Zazadırlar.

1940'lardan sonra ilk defa Kürtleri gündeme getiren 49'lar olayında Zazaca konuşan Kürtler Kurmançlarla birlikteler. Yine, 1940'lardan sonra Kuzey Kürdistan'da kurulan ilk Kürt partisi Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (TKDP) ilk 2 lideri Faik Abik Bucak ve Seîd Elçi Zazadırlar. Daha sonra kurulan Türkiye de Kürdistan Demokrat Partisi'nin (TKDP) lideri Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak) Dêrsimli ve Zazaca konuşuyordu. Daha sonraki süreçte de bugüne kadar Zazaca konuşanlar, aydın, yazar, araştırmacı ve siyasetçi olarak Kürt ulusal özgürlük hareketinde oldukça aktiftirler.

Hem Zazaca Hem Kurmancca Konuşan Bazı Aşiretler

Kürdistan'ın genelinde hem Zazaca hem Kurmancca hem Hewremice hem Soranca konuşan oldukça aşiret sayabiliriz. Konumuz Kuzey Kürdistan olduğu için burada Zazaca ve Kurmancca konuşan bazı aşiretler üzerinde duracağız.

Örneğin, Dersim'de Haydaran aşireti Alevi ve Zaza, Van yöresinde Sünni-Kurmanç, Güney Kürdistan'da ise yine Sünni olup Soranca konuşurlar. Karsananlar Dersim'de Alevi-Zaza, Karakoçan ve Kiğı yöresinde Alevi-Kurmançdırlar. Lolan aşireti Dersim'de Alevi-Zaza, Van-Hakkari yöresinde Sünni-Kurmançdır. Demenanlar Dersim'de Alevi-Zaza, Sivas yöresinde Alevi-Kurmanç, Van-Hakkari yöresinde ise Sünni-Kurmançdırlar. Alan aşireti Dersim'de Alevi-Zaza, Bingöl'de Sünni-Zaza, Van çevresinde ve Doğu Kürdistan'da Sünni-Kurmançdır. Yine, Dersim'deki aşiretlerden Gulan, Sarısaltığan, Balan, Kulikan, Bamasuran, Masikan ve Çakan aşiretlerinin bir kısmı Kurmancca bir kısmı Zazaca konuşurlar.

Bingöl ve Palu çevresinde meskun olan ve burada Zazaca konuşan bazı aşiretler başka bölgelerde Kurmancca konuşuyorlar. Örneğin, Bingöl-merkez, Adaklı ve Karlıova'da yaşayan Xormek aşiretinden bazı köylerde Zazaca konuşulur bazı köylerde Kurmancca konuşulur. Qubatanlar Yayladere, Adaklı ve Karlıova'da Kurmancca, Bingöl'ün Gazik ve Palu Xeylan köylerinde Zazaca konuşurlar. Reman aşireti Bingöl'ün merkez köylerinde ve Sancak nahiyesinde Zazaca, Batman'da Kurmancca konuşurlar. Bingöl'deki Remanlar ile Batman'daki Remanlar arasında bugünde akrabalık ilişkileri sürüyor. Bekiranlar, Bingöl merkez köylerde ve Sancak nahiyesinde Zazaca, Bitlis, Van, Muş, Batman ve Diyarbakır'da Kurmancca konuşurlar. Şadîyan aşireti Dêrsim, Bingöl, Muş ve Karakoçan'da kurmancca Elazığ'ın Maden ilçesinde Zazaca konuşurlar. Emeranlar Bingöl'ün Solhan ilçesinde Zazaca Mardin'de Kurmancca konuşurlar. İzolî aşireti Kiğı, Yayladere, Mazgirt ve Kovancılar'da Alevi-Kurmanç, Malatya, Urfa ve Siverek'de Sünni-Kurmanç, Malatya Pütürge'de Sünni-Zazadır. Hesenanlar Muş-Malazgirt'te Kurmancca Palu'nun Zoxpa köyünde Zazaca konuşurlar. Ziriki aşireti mensupları Bingöl'ün Kur köyünde (benim de mensup olduğum aşiret) Zazaca, Muş ve Lice'de Kurmancca konuşurlar.

Siverek'in Karacadağ'ın kuzey yamacında yaşayan Nasi (Türkleştirilmiş adıyla Nasanlı) aşiretinin bir kısmı Kurmanc, diğer kısmı Zazaca (Dımılı) konuşmaktadır.

Buradan çıkarılacak sonuç şudur. Bilindiği gibi aşiret kan bağına bağlı bir yapılanmadır. Yani aynı aşirete mensup olanlar aynı soydan gelirler. Bir aşiretin bir kısmı bir milletten başka bir kısmı başka bir milletten olamaz. Zamanla tamamen asimile olup başkalaşan aşiretler vardır, ama şu anda iki dili birden konuşan herhangi bir aşirete rastlanmıyor.